

Çok Taraflı Yatıran Anlaşmasına Giden Yolda Bir Adım ULUSLARARASI TAHKİM

"ABD"li tarihçi ve toplumbilimci Francis Fukuyama, Tarih'in Sony ve Son İnsan' adlı kitabında yaşanan durumu mut-faklaştararak, liberal demokrasinin "insanlığın ideolojik evrimin son halkasını" temsil ettiğini söylemişti. Ona göre 'liberal demokrasi' tarihin sonuydu. Aslında bu yaklaşım Hegel ve Marks ile uyumlu idi. Hegel için liberal devlet, Marks için komünist toplum gelişmenin, tarihin sonunu ifade ediyordu. Fukuyama, solun liberal demok-rasiyi kapitalizmin, eşitsizliğin kaynağı olarak gördüğünü; sağın (özellikle Friedrich Nietzsche), Fransız Devrimi'nin eşitlik ilkesinin yol açtığı düzleştirici etkisinden dolayı eleştirdiğini, sağın eleştirilerinde önemli haklılıklar bulunduğunu belirtmiş ve küreselleşmeye hegemonik bir üstünlük sağlamaya çalışmıştır".

Aradan on yıl geçti, ama Fukuyama'yı haklı çıkaran gelişme olmadı, küreselleşme ile bütün dünyayı içine alacak bir serbest ticaret rejimi, bir hukuksal çerçeve yaratılacağı iddia edilmişti. Gerçekte, bu yöndeki düzenlemelerin tümü gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruyucu yönde olmuştur.. 1994'-de imzalanan Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT) ve buna bağlı oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruyucu, azgelişmiş ülkelere karşı teknoloji ve bilgi

teknelini daha da güçlendirici biçimde düzenlenmiştir.

* Küreselleşmenin savunucuları dünyada artık ekonomik ve ideolojik açıdan tek yanlı; bağımlılık ilişkilerinin kaklığı, bu ilişkilerin yerini karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin aldığı söylemektedirler. Oysa kapitalist sistem, doğası gereği çelişkiler üretmekte ve bunları yaygınlaştırmaktadır.

Kapitalist dünya 1974'de Juslararası düzeyde, eş zamanlı olarak kronik bir krize girmiştir. Krizin temel nedeni, sermaye bileşenleri olan sabit sermaye ve değişken sermaye oranlarında,, sabit sermaye lehine bir değişimin ortaya çıkması ve kar oranlarının düşmesidir.

Kar oranlarındaki düşüşü engellemek ve krizi aşabilmek için dünya kapitalizmi üretim biçimini değiştirerek, yeni teknolojileri devreye sokmuş (esnek üretim, jenerik teknolojiler, vb.), emeğin bölüşümünden aldığı payı azaltmış (sendikasılaştırma, taşeronlaştırma, sosyal güvenlik haklarını sınırlanış, vb.) pazarların yeniden bölüşümü ve genişletilmesini (eski sosyalist ülkelerin paylaşılması, özelleştirme, vb.) gerçekleştirmişti.

Uluslararası tahkimi işte bu kapsamda ele almak gerekiyor.. Başlangıcı, Soğuk Savaş dönemine, bloklaşmaya kadar giden uluslararası tahkimi Batının isteme medeni, Doğuya ve onun hukuk rejimine duyduğu

güvensizlikti. Bugün bu güvensizlik azgelişmiş ülkelere ve onların ulusal hukuklarına yönelmiştir,

"Hakimi, hüküm veren kişi; mahkeme, hüküm verilen yer; tahkim, hüküm vermek üzere hakeme gidilmesi, yani hakemlik demektir,

Hakim ile hakem arasında fark, hakimin hükmeden; hakemin uzlaştırıcı olmasıdır.

Hukukta tahkimi, bir anlaşmazlık durumunda hakeme başvurulmasını öngören bir özel hukuk yoludur. Kimin haklı olduğuna, yasalar çerçevesinde, mahkemede olduğu gibi hakimler değil, tarafların adaşlığı kuralları çerçevesinde hakemler karar verirler. Tarafların anlaşığı kurallar uluslararası tahkimi merkezlerinden birinin kuralları, herhangi bir devletin kuralı ya da tarafların kendi koydukları kurallar olabilir.

Türkiye, Kıta Avrupası hukuk sistemini benimseyerek ikil bir hukuk sistemi kurmuştur. İngiltere Amerikan hukuk sisteminde ise, böyle bir ayırım yapılmaz;- Yaşanan tartışmaların nedenleri, biraz da İngiliz-Amerikan hukuk anlayışını benimseyenlerin Türkiye'nin hukuk sistemini kabul etmemelerinden kaynaklanmıştır.

Kıta Avrupasında ve Türkiye'de; yönetim, özel ve kamu olarak ikiye ayrılmaktadır. Özel yönetimin amacı, kâr, kamu yönetiminin amacı ise kamu yararidir. Bunlara uygulanan hukuk da özel hukuk ve kamu hukuku olarak ayrılmıştır.

Gerçekte, Türkiye'nin ticari ilişkilerinde hem ulusal hem de uluslararası tahkimi söz konusudur. Ancak, yapılmak istenen kamu hizmeti olan alanlarda idari yargıya devre dışı bırakarak uluslararası tahkimi getirmek-tir! Böylece, kamuya yönelik,, kamuya yararlı olan ve kamu kuruluşlarınca ya da kamu kuruluşlarının sıkı denetimi altında özel kişilerce yürütülen kamu hizmetlerinin denetimlerinin zayıflaması, bu hizmetlerin ticarileştirilmesi amaçlanmıştır.

Uluslararası tahkim, özellikle enerji alanında yapılacak yabancı yatırımlar nedeniyle gündeme getirilmiştir. Yabancı yatırımcılar, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar Türkiye ile ilişkilerini bu koşula bağlamışlardır.

Uluslararası tahkim sürecinin rotasını Ankara ve Washington'daki görüşmelerde



Foto: JMO arşivinden

çizildiği bilinmektedir. Bu süreci Çiğdem Toiker Ekonomi Dergisi'nde şöyle anlatmaktadır: "ABD Ticaret Bakara William Daley» 1998 Ocak ayında ülkemiz» ziyaret ederek, yatırımcı kamu kuruluşlarının bakanları, yetkilileri ve özel sektör temsilcileriyle görüştü. Daley,

Ankara Hilton Otel'i'nin Balo Salonu'nda yaptığı konuşmayı şy sözlerle bitirdi:

"Eğer uluslararası tahkim sorunu çözülmezse, Türkiye karanlıkta kalacak. Kreditörlerimiz, uluslararası tahkimi kabul etmeyen projelere finansman sağlamaya razı değil."

(...) Kısa adı ATC olan Amerikan İş Konseyi'nin Şubat 1998'de Washington'da düzenlediği ve ana teması enerji yatırımları olan seminerler dizisinde özel bir toplantı yapıldı. Grand Hyatt Regency Otel'i'ndeki bu toplantı, organizasyonun ajandasında yer almıyordu. Basın ve yatırımcılara kapalıydı. Otelin ait katandaki Pembe Salon'da bir araya gelen, küçük ama temsil düzeyi yüksek bir grubun beraber olma sebebi,, Türk Hukukundaki uluslararası tahkimin yeri ve yatırımlarla ilişkisiydi. Dönemin (ve şimdiki) Enerji Bakanı Cemil Ersoy,, Ulaştırma Bakanı Necdet Menzir, Müsteşarı Süreyya Yücel Özden, Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili Güven Dinçer ile hukukçu olmayan üye Haşim Kılıç, Danıştay üyeleri Abdülkadir Genelioğlu ve İhsan Dinçin katıldığı bu "informel" toplantıda» uluslararası tahkimin bir kurum olarak Türk hukuk sistemine nasıl girebileceğinin zihinsel egzersizleri, yapıldı."

Parlamentoda temsil edilen bütün partiler bu uluslararası hazırlıkları ve dayatmayı görev olarak kabul etmişler ve Anayasa'nın 47., 125. ve 155. maddelerin büyük bir çoğunlukla değiştirmişlerdir, önümüzdeki günlerde, önce otel salonlarında görüşülen, Anayasa, değişikliklerine bağlı uyum yasalarının çıkarılması beklenmelidir

Bundan sonra yabancı yatırımlarla ilgili uluslararası tahkim süreçleri gündeme gelebilecektir. Dolayısıyla, uluslararası tahkim kuruluşlarının birlikteliği gerekiyor.

Bunların en önemlileri:

ICC- Uluslararası Ticaret Odası Tahkim Komisyonu,,

UNCITRAL- Birleşmiş Milletler Tahkim Komisyonu,

Küf ICSID- Dünya Bankası'nın
oranlarındaki Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıktan İçin Çözüm Merke-

*düşüşü engellemek
ve krizi aşabilmek için
dünya kapitalizmi üretim
biçimini değiştirerek, yeni
teknolojileri devreye sokmuş
(esnek üretim, jenerik teknolojiler, vb.), emeğin bölüşümünden
aldığı payı azaltmış (sendikasızsızlaştırma, taşeronlaştırma,
sosyal güvenlik haklarını sınırlandırma, vb.), pazarların yeniden bölüşümü ve genişletilmesini
(eski sosyalist ülkelerin paylaşılmasını, özelleştirme, vki)
gerçekleştirmişti.*

Uluslararası tahkim dayatmalarının gerisinde ise, OECD bünyesinde başlayan "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)" girişimi bulunmaktadır. Ulusal devleti, ulusal hukuku» **ulusal devletlerin** haklarını korumak için sahip oldukları yetkileri kaldırmayı hedefleyen bu girişim, Fransa'nın itirazı üzerine Dünya Ticaret Örgütü ortamına kaydırılmış ve bugün o ortamda sonuçlandırılmaya çalışılmaktadır.

MAI, Dünya Ticaret Örgütü Genel Müdürü Renato Ruggieri tarafından "Küreselleşmenin Anayasası" olarak tanımlanmıştır. 1995'te gizli olarak başlayan çalışma sonunda hazırlanan Anlaşma Taslağı» Misin 1997'de Ralph Nader tarafından kurulan Public Citizen adlı Tüketici Haklarını Koruma Derneği tarafından ele geçirilip Internet'e aktarılmış ve o tarihten sonra dünyada yoğun bir tartışma başlamıştır.

MAI taslağında ulus devletlere gelişmiş ülkeler lehine düzenlenmiş uluslararası hukuk normları dayatılmaktadır. Bunlar:

* Ekonomileri, tümüyle yabancı sermayeye açmak,

* Yerli şirketler ile yabancı şirketler arasında ayrımı kaldırmak,

* Yabancı yatırımcılarla ortaya çıkacak uyuşmazlıkların özel uluslararası ticaret mahkemelerinde çözümlenmesidir.

Dünya Ticaret Örgütü ortamına taşınan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (ÇTYAJ Kasım ayında Seattle (ABD)'de yapılacak Bakanlar Konferansında ele alınacaktır.

Haziran ayında Konferansa hazırlık amacıyla Başbakanlık Hazine Müsteşarlığının çağırışı ile bir toplantı yapılmıştır. İşçi, işveren, üniversite ve kamu kuruluşları tem-

silcilerinin katıldığı toplantıya; üniversite temsilcileri olarak kattan ve örneklerine artık az rastladığımız türden bilim adamları olan Prof. Dr. Okfar Türel ve Doç. Dr. Cem. Somefin ortak hazırladıkları ve ÇTYA'na ilkesel yaklaşılmasını önerdikleri bildirimlerinde "yakın zamanlara kadar ne hükümet ve icra organları» ne de Türkiye'deki akademik çevreler ÇTYA'na yansıyan evrensel ekonomik modeli zamanında ve bütün boyutları ve sonuçları ile ağırlayamamışlardır. 1980'lerin başında Türkiye'de uygulanmasına geçilen istikrar ve yapısal uyum programlarının toplam talep idaresini ve ticaret rejimi uygulamasındaki aşırılık ve yetersizlikleri düzelterek konjonktürel tedbirler olduğu sanılmış, söz konusu evrensel modelin gelişmekte olan ülkelerde devletin kalkınma politikası tercihlerini aşırı ölçüde sınırlayan ve ÇTYA örneğinde olduğu gibi tümüyle ortadan kaldırma istidadi taşıyan» özellikle İnsansal ve çok uluslu şirket çıkarlarının mantığı doğrultusunda 'dünyayı bir piyasa gibi idare etmeye' yönelen bir model olduğu ülkemizde yeni yeni fark edilmeye başlanmıştır. Aynı şeyi sanayileşmiş ülkeler için söylemekte mümkün müdür?" sorusunu sormuşlar ve "Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü tarafından sonuçlanan müzakere süreci salt kamuoyunun» siyasi partilerimizin ve TBMM'nin değil meslek çevrelerinin de bilgisi dışında." yürütüldüğü gerçeğini dile getirmişlerdir.

Sonuç olarak, Anayasa değişiklikleri ile gündeme gelen uluslararası tahkim,, küreselleşme sürecinde ve ÇTYA'na giden yolda yalnızca küçük bir adımdır. Tarihin sonu için değil, ama tekerinin geriye döndürülmesi için hepimize görevler düşmektedir..

Kapakça

1- Çiğdem Toter, "Uluslararası Tahkim"« .Rotasi ki Otelde Çizildi, Ekonomi Şubat - Temmuz, 1999

2- Prof. Dr. Mümtaz Soysal, N. İter Ertuğrul, "Karno Hizmeti ve Tahkim", KİGEM, Temmuz, 1999

3- Prof. Dr. Oktar Türel, Doç. Dr. Cem Some, "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması: Seattle'a Giderken", Haziran, 1999

4- "Uluslararası Tahkim Nedir? Ne Değildir" Türkiye MAI Karşıtlı Çalışma Grubu,, Temmuz, 1999

5- "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması MAI", Türkiye MAJ Kars* Çalışma Grubu, Temmuz, 1999

6- "İdari Sözleşmeler ve Uluslararası Tahkim", Türkiye Barolar Birliği, Temmuz, 1999

7- "Uluslararası Tahkim", EMO-Enerji Yapı yol Sen, Ağustos,, 1999

a "Tahkim" İzin Verecek Mi? Türk Tabipler Birliği, Temmuz,, 1999

9- "Uluslararası Tahkim Sorunu", TMMOB, Ekim» 1999